

Використання краєзнавчого компонента у викладанні курсу «Історії української культури»

Букач Валерій Михайлович¹

E-mail: valery.bukach@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-8473-1510>

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна

У статті підкреслюється, що історія української культури є складником гуманітарного циклу дисциплін; що успішність застосування краєзнавчих матеріалів у процесі її викладання зумовлена їх міжпредметним характером; що застосування забезпечує підвищення мотивації навчання.

Зазначено, що дисципліна «Історія української культури» поєднує вивчення історії культури та сучасні тенденції соціокультурного розвитку суспільства в умовах глобалізації та модернізації. Вона націлена на формування у здобувача освіти настанови на причетність до рідної культури, поважання людини як головної цінності, незалежно від національності, віросповідання, місця проживання. Об'єктом вивчення означеного курсу є закономірності розвитку української культури у контексті соціально-історичних обставин, панорама вітчизняних та світових культурних процесів та їх головних етапів, специфічні феномени національної української культури. Набутий досвід свідчить, що звернення до витоків та сучасного стану української культури, особливо з урахуванням регіонального компонента, викликає жвавий інтерес у здобувачів освіти. Здобуті знання залишаються у пам'яті, виконують виховну функцію, пробуджують подальший інтерес до пізнання історії, культури, традицій рідного краю. Знання з історії культури свого народу, своєї країни, рідного краю, можна без перебільшення сказати, звеличують особистість, формують цінності, виховують гідність особистості.

Стверджується, що використання краєзнавчого матеріалу в лекційному курсі та на семінарських заняттях дає можливість більш переконливо, ілюстративно, яскраво розповісти про основні віхи в історії як вітчизняної, так і світової культури, сприяє патріотичному вихованню студентів.

У цьому зв'язку є актуальною проблема науково-методичного обґрунтування використання краєзнавчого матеріалу у викладанні історії української культури з метою формування національної культури.

Ключові слова: українська культура, вітчизняна культура, краєзнавство, краєзнавчий компонент, викладання історії української культури.

Вступ. На жаль, з огляду на певні політичні, економічні обставини в сучасному суспільстві процес інкультуризації (залучення до культури) проходить досить повільно. Культурно-історичні цінності ще не стали для молоді орієнтирами, націленими на засвоєння кращих зразків культури минулого та сьогодення, в тому числі і національної культури (Дударев, 2009)

Гуманізація вищої освіти передбачає розширення навчальних дисциплін гуманітарного профілю, що має сприяти вихованню гармонійно розвинутої особистості і висококваліфікованого фахівця. Історія української культури є складником гуманітарного циклу дисциплін. У процесі її викладання передусім слід враховувати, що, по-перше, заняття проводяться на першому курсі, коли здобувачі вищої освіти тільки адаптуються до вишівської системи, а по-друге, підготовка майбутніх освітян передбачає створення ґрунтовної бази всіх суспільних наук.

Сучасна освіта повинна створювати підвалини для формування людини-громадянина, розкриття її творчих можливостей, задоволення особистих та суспільних інтересів. Лише суспільство, яке зберігає та примножує скарбницю історико-культурної спадщини, формує у кожного громадянина почуття бережливого ставлення до минулого своєї країни, пам'яток історії та культури. Одне з провідних місць у цьому процесі належить краєзнавству, як складнику освітнього процесу.

Успішність застосування краєзнавчих матеріалів у процесі викладання історії української культури обумовлена їх міжпредметним характером; це застосування забезпечує підвищення мотивації навчання.

¹ кандидат історичних наук, приват-професор кафедри всесвітньої історії і методології науки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Питання методики викладання культурологічних дисциплін розглядали Л. Довга (Довга, 2019), В. Дударев, Г. Пирожков та інші.

Мета та завдання дослідження: акцентувати важливість вивчення історії української культури як одного з чинників якісної підготовки освітянина, важливу роль краєзнавчої інформації в процесі патріотичного виховання майбутнього педагога. Визначити доцільність та ефективність використання регіонального (краєзнавчого) компонента в процесі викладання дисципліни «Історія української культури»

Результати дослідження. Мета вивчення дисципліни полягає в ознайомленні здобувачів освіти з історичними досягненнями української та світової культури, формування готовності та здатностей до самостійного освоєння духовних цінностей українського народу та людства.

Об'єктом вивчення означеного курсу є закономірності розвитку української культури у контексті соціально-історичних обставин, панорама вітчизняних та світових культурних процесів та їх головних етапів, специфічні феномени національної української культури.

Концептуальною та методологічною основою курсу є розуміння історії світових культурних процесів як ґрунту розвитку української культури, та специфічних умов формування вітчизняної культури. Методологічна база складається з питань епістемологічного визначення, аналізу особливостей формування культури та місця історії культури в системі гуманітарних наук. Навчальна дисципліна викладається з позиції загальноприйнятого наукового принципу визначення у структурі культури теоретичного та історичного аспектів. Особлива увага приділяється обставинам формування світоглядів, притаманних епохам в історії культурного розвитку людства, та історії культури українського народу, зокрема.

Навчальна дисципліна «Історія української культури» вивчається на основі теоретичних знань і практичних умінь, які здобувачі освіти засвоїли із передбачених програмою курсів загальноосвітньої школи «Історія України», «Українська література» тощо.

За результатами вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти має знати:

- хронологічні межі періодів розвитку української та світової культури;
 - характерні риси культур античного світу, європейського середньовіччя, епох Відродження та Просвітництва, романтизму;
 - особливості розвитку української культури;
 - час поширення архітектурних стилів: романського, готичного, бароко, класицизму, еkleктики, конструктивізму;
 - особливості світогляду середньовіччя, ідеологій гуманізму та просвітництва, причини виникнення романтизму та їх відображення в українській культурі;
 - тенденції у розвитку української літератури та мистецтва;
 - особливості розвитку вітчизняної освіти та науки;
 - видатні пам'ятки вітчизняної та світової культури;
 - визначні постаті української культури;
 - особливості розвитку сучасного мистецтва;
- вміти:
- пояснювати й застосовувати поняття «культура», характеризувати типи культури та складники національної культури;
 - порівнювати особливості розвитку культур античних держав та народів;
 - аналізувати ідеологічні засади розвитку культури доби європейського середньовіччя, епох Відродження та Просвітництва;
 - пояснювати причини виникнення романтизму як течії у літературі і мистецтві, прояву романтичних тенденцій в українській культурі ХХ століття;
 - давати оцінку впливу християнства (православ'я) на розвиток української культури;
 - аналізувати історичні обставини формування і розвитку української культури;
 - описувати пам'ятки вітчизняної культури;
 - наводити приклади взаємодії української культури з культурами інших народів;
 - висловлювати судження щодо внеску українського народу в розвиток світової культури (Букач, 2019)

Вивчення історії вітчизняної культури дозволяє у студентів розвивати навички узагальнення та формування уявлень про всесвіт.

Набутий досвід свідчить, що звернення до витоків та сучасного стану української культури, особливо з урахуванням регіонального компоненту, викликає жвавий інтерес у здобувачів освіти, Набуті знання залишаються у пам'яті, виконують виховну функцію, стимулюють подальший інтерес до пізнання історії, культури, традицій рідного краю. Знання з історії культури свого народу, своєї країни, рідного краю, можна без перебільшення сказати, звеличують особистість, формують цінності, виховують гідність особистості.

Регіональна специфіка культури, розмаїття та унікальність кожної території зумовлюють зв'язки історії культури та краєзнавства. Кожен регіон адміністративно-територіального поділу (край, область, район тощо) проходять складний шлях розвитку: вони виникають, розвиваються та зникають, а рідна земля – категорія постійна. Про це свідчить поняття «історична територія», у визначенні якого слід виходити з тісного взаємозв'язку регіонального – географічного – територіального – культурного. Без глибокого осмислення субрегіональних (місцевих, краєзнавчих) описів не може бути культурологічного портрету регіону, характеристики його соціокультурного простору (Пирожков, 2016)

Краєзнавство дозволяє здобувачеві вищої освіти визначити своє місце у вітчизняній культурі, є основою пізнання рідного краю (області, району, міста, села), української, національної (для представників неукраїнського етносу), світової культури. Лише краєзнавчо освічена людина спроможна зробити особистий внесок у розвиток вітчизняної та світової культури.

До інформаційних цінностей краєзнавства дослідники відносять значущі для освітньо-виховних цілей знання, отримані в процесі вивчення рідного краю: а) географічне краєзнавство; б) історичне краєзнавство є джерелом знань з історії краю, як у цілому, так і в різні його періоди, з етнографії краю (звичаї, заняття, спосіб життя людей у різні періоди історії), історії окремих населених пунктів; в) літературне краєзнавство дає знання про літературне життя рідних місць, літераторів, які побували в краї, усній народній творчості, художніх творах письменників краю, творчості та біографії письменників, які народилися або жили в цій місцевості, літературних пам'ятках краю. До культурологічних цінностей відносять елементи культурного досвіду, народної культури: творча спадщина художників, артистів, архітекторів, музикантів, народних умільців, акції зі збереження пам'яток культури, охорони довкілля. Дослідницькі цінності передбачають володіння методами, вміннями, навичками дослідницької діяльності. Практичні цінності – це набутий практичний досвід, конкретні практичні вміння, набуті в процесі краєзнавчої діяльності (Зверева, 2005: 20-24).

Уведення регіонального компонента до курсу історії української культури має сприяти практичному опануванню навчальної дисципліни, тому краєзнавчий складник курсу «Історія української культури» націлена на зацікавленість вивчення дисципліни здобувачем освіти. Використання краєзнавчого матеріалу в лекційному курсі дає можливість більш переконливо, ілюстративно, яскраво розповідати про основні віхи в історії як вітчизняної, так і світової культури, сприяє патріотичному вихованню студентів. Використання краєзнавчого матеріалу на семінарських заняттях, який, здебільшого, відіграє допоміжну роль, може бути ілюстрацією того чи того положення, конкретизацією та підтвердженням теоретичного матеріалу.

«Історія української культури» у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського є нормативною дисципліною для здобувачів вищої освіти освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр». Вона викладається переважно на першому курсі. Загальна кількість годин, відведених на опанування дисципліни, – 90 (3 кредити ЄКТС). Вивчення курсу передбачає аудиторну (лекції – 18 (20) годин, семінари – від 18(20) годин) та самостійну роботу (54 (50) годин).

У лекційному матеріалі представлено огляд вітчизняної культури від часів середньовіччя до постмодерну, із висвітленням особливої суспільної ролі культури, витоків Європейської культури, складником якої є українська культура, взаємозв'язок вітчизняної культури з культурами інших країн і народів, місця Одеського регіону у вітчизняному культурному просторі.

Важливим елементом освітнього процесу є дослідницька робота здобувачів освіти. Її мета – прилучення учнівської молоді до пошукової, дослідницької роботи, яка більш ефективно реалізується через залучення до роботи з краєзнавчим матеріалом. Особливого сенсу вона набуває, якщо майбутні освітяни виступають перед студентською аудиторією з науково-пошуковим дослідженням на семінарському занятті чи науковій конференції «Історичний досвід і сучасність». Рекомендована тематика досліджень передбачає аналіз історії та особливостей сучасного розвитку української культури з урахуванням досвіду Одеського регіону.

Обов'язковим складником опанування дисципліни «Історія української культури» є самостійна робота, в межах якої здобувач освіти має ознайомитися з творами українських письменників, зразками

фольклору, музичного, образотворчого та кіномистецтва, експозиціями Одеського археологічного музею, Одеського історико-краєзнавчого музею, Одеського літературного музею, зібраннями Одеського художнього музею та Одеського музею західного та східного мистецтва, музею рідкісної книги Одеської національної наукової бібліотеки. Саме регіональні культурно-просвітницькі заклади є першими сходинками до знайомства з культурним надбанням як українського народу, так і світової культури.

Вивчаючи тему: «Антична культура як колыска культур європейських народів», доцільно звернутися до пам'яток античної культури на території Північного Причорномор'я, які представлено в експозиції Одеського археологічного музею, копії скульптури «Лаокоон та його сини» на Думській площі; наприклад, приділити певну увагу творчості давньоримського поета Овідія, якій, за легендою, перебував в нашому Причорноморському краї і на честь якого назване селище міського типу Овідіополь.

Розглядаючи пам'ятки образотворчого мистецтва та архітектури у процесі теми: «Українська культура XIV – початку XVII століть», доцільно в якості прикладу звернутися до колекції старовинних ікон Одеського художнього музею та архітектурної пам'ятки 13 – 15 століть Причорноморського регіону – Білгород-Дністровської фортеці. Прикладом романсько-готичного стилю може слугувати Шахський палац, а прикладом готичного стилю – Лютеранська кірха, Єкатерининський костел в Одесі.

У лекційному матеріалі з теми: «Розвиток української культури у XVII – XVIII століттях» та на семінарському занятті слід звернути увагу здобувачів освіти на творчість українських художників В. Боровиковського та Д. Левицького, чії роботи зберігаються в Одеському художньому музеї.

Викладаючи тему: «Особливості розвитку української культури в першій половині XIX століття», доцільно підкреслити особливості розвитку освіти в Одесі (відкриття гімназій, Рішельєвського лицю, утворення при ньому педагогічного інституту). Заснування першої в Україні публічної бібліотеки, єдиного в Україні археологічного музею, міського театру – одного з перших стаціонарних театрів в Україні свідчить про значну роль Одеського культурного осередку в розвитку культури в Україні. План забудови міста Одеси, діяльність Ф. Боффо, Ж.-Ф. Тома де Томана можуть слугувати яскравим прикладом поширення класицизму в архітектурі України. В Одеському художньому музеї можна ознайомитися з офортами Т. Шевченка, творами К. Трутовського.

Робота з теми: «Культурні процеси в Україні у другій половині XIX століття» надає можливість використанню великого масиву краєзнавчої інформації щодо розвитку вітчизняної освіти (відкриття Новоросійського університету, вищих жіночих курсів), науки (внесок університетських учених І. Мечникова, І. Сеченова, М. Зелінського та інших у розвиток природничих наук), музики (творчість композиторів П. Ніщинського, П. Сокальського), образотворчого мистецтва (творчість Б. Едуарда, К. Костанді, І. Айвазовського), архітектури (діяльність О. Бернардацці, Л. Влодека). В Одеському художньому музеї зберігаються полотна А. Ждахи, О. Мурашка, М. Пимоненка.

Розглядаючи тему: «Українська культура XX століття», важливо підкреслити внесок одеситів у розвиток української науки (діяльність С. Андронаті, О. Богатського, П. Гаркавого, Л. Громашевського, П. Каришківського, Ю. Карпенка, Є. Кирилова, М. Крейна, М. Ланге, М. Полуєктова, В. Потапова, Н. Пучковської, В. Цесевича, М. Ясиновського), саме української літератури (творчість С. Олейника, С. Стриженюка, Ф. Мар'єнка, Є. Бандуренка, В. Гетьмана), української музичної культури (діяльність О. Благовидової, К. Данькевича, П. Вірського, М. Огреніча, Й. Прібіка, К. Пігрова, П. Столярського, Р. Сергієнко), українського образотворчого мистецтва (творчість М. Божія, Л. Мучника, М. Жука, П. Злочевського), українського національного театру (творчість В. Василька, Л. Мацієвської, М. Сльозки, І. Твердохліба, В. Туз), Одеської кіностудії у розвиток українського кіномистецтва.

При розгляді теми: «Вплив європейської культури XVI – XIX століть на українську культуру» ілюстративним матеріалом можуть слугувати зразки художньої та матеріальної культури, які представлені у колекціях Одеського музею західного та східного мистецтва, Одеського історико-краєзнавчого музею, музею рідкісної книги Одеської національної наукової бібліотеки, діяльність архітекторів Г. Гельмера і Ф. Фельнера тощо.

Метою вивчення теми: «Одеса і вітчизняна культура» є ознайомити здобувачів вищої освіти із внеском митців Одеси та Одеського регіону в розвиток вітчизняної та світової культури.

В Одеському регіоні народилися класики літератури А. Ахматова, В. Катаєв, Є. Петров, І. Ільф, Е. Багрицький, С. Кірсанов, Саша Чорний, І. Бабель, С. Олійник, всесвітньо відомі діячі музичної культури Е. Гігельс, Я. Зак, А. Нежданова, Д. Ойстрах, О. Фельцман. З Одесою пов'язана творчість О. Пушкіна, Л. Українки, А. Міцкевича, М. Мойхер-Сфоріма, П. Панча, К. Симонова, Ю. Олеси, І. Буніна, О. Купріна, В. Маяковського, Л. Кармена, Дніпрової Чайки, К. Паустовського, М. Куліша, В. Блакитного, О. Корнійчука, В. Сосюри, Х. Ботева, І. Вазова, М. Емінеску та інших. Одеська тема

звучить у творах класиків української літератури М. Бажана, П. Панча, Ю. Смолича, В. Собко, Л. Забашти, І. Гончаренка. Розвитку літератури в регіоні присвячено експозицію Одеського літературного музею.

На підмостках одеських театрів грали Н. Ужвій, П. Няtko, Л. Бугова, М. Водяний, Н. Ткаченко, Л. Гаккебуш, М. Астангов, Л. Аркадьєв, Б. Руденко, Л. Сатосова, А. Павлова, М. Гришко, І. Паторжинський, Г. Олійниченко, Н. Баришева. На сцені театру опери і балету виступали Е. Карузо, Т. Руффо, А. Дункан.

На Одеській кіностудії, першій кінофабриці в Україні, працює О. Довженко, І. Кавалерідзе, В. Гардін, М. Хуциєв, Г. Юнгвальд-Хількевич, Г. Юра, Ю. Шумський, А. Бучма, І. Ільїнський, О. Табаков, В. Шукшин, О. Баталов, В. Висоцький, А. Фрейдліх, С. Говорухін.

З Одесою пов'язана творчість художників. В. Кандинського, П. Нілуса, П. Волокідіна, М. Грекова, О. Шовкуненка.

В Одесі народилися, вчилися, працювали всесвітньо відомі вчені Г. Гамов, М. Гамалія, В. Хавкін, С. Корольов, В. Глушко, І. Тамм, О. Ляпунов, Д. Заболотний, О. Богомолець, В. Філатов, М. Чеботарьов, О. Фрумкін, Л. Ценковський, А. Панкратова.

Зазначимо, що завдання з тестового контрольного опитування студентів містять питання з історії культури Одеського регіону.

Отже, краєзнавчий компонент дозволяє значно розширити і поглибити знання і уявлення здобувачів освіти про історію та сучасний стан української культури. Краєзнавчі знання відкривають широкі можливості для наукових пошуків та досліджень, стимулюють інтерес до культурних надбань рідного краю, країни, викликають спрагу знань.

Висновок. Рекомендована тематика лекційного курсу, семінарських занять, дослідницької роботи здобувачів освіти націлена на заохочення майбутніх освітян до освоєння матеріалів курсу, допомогу їм детальніше розібратись у процесах, притаманних розвитку української культури, залучення до обговорення цікавих питань та формування початкових навичок наукової комунікації.

У будь-якому суспільстві, як культурної структури, формується освіта, його важливий складник; яка визначається культурним контекстом. Освіта слугує цілям збереження та передання культурних цінностей, що забезпечує самобутність національних культур, їх взаємодію. У свою чергу, освіта, будучи важливим духовним компонентом діяльності людини, створює нові образи культури, забезпечує формування її як особистості. Саме історія регіональної культури та краєзнавство допомагають молодій людині більш глибоко опанувати вітчизняну культуру, вчать сприймати її цілісною. Знайомство з особливостями культури рідного краю є початком засвоєння учнівською молоддю культурного спадку та духовних цінностей українського народу, багатопрофільною базою формування компетентності спеціаліста.

У вишах України існують різні підходи до викладання історії української культури, накопичено певний досвід вирішення навчально-пізнавальних задач. Узагальнення цього досвіду стимулюватиме вдосконаленню гуманітарної освіти в Україні.

Саме сьогодні вдається актуальною проблема науково-методичного обґрунтування використання краєзнавчого матеріалу у викладанні історії української культури з метою формування національної культури та патріотизму.

Література

Букач В. М. Історія української культури: Методичні рекомендації для самостійної роботи. Для здобувачів вищої освіти. Одеса: ПНПУ, 2019. 24 с.

Довга Л. М. Методичні рекомендації щодо викладання навчальної дисципліни "Історія української культури": посібник для викладачів ВНЗ. К.: НаУКМА, 2019. 54 с.

Дударев В. Некоторые проблемы преподавания курса культурологии в вузах Украины. *Філософія освіти*. 2009. № 1 - 2 (8). С. 325-333.

Зверева З. А. Аксиологические основы краеведения в разностороннем развитии учащихся: Дисс...канд. пед. наук. Вологда, 2005. 181 с.

Пирожков Г. П., Пирожкова И. Г. Региональная культурология и краеведение в вузе: результативное сотрудничество. *Альманах современной науки и образования*. Тамбов, 2016. № 4(106). С. 95-97.

Use of the regional research component in teaching the History of Ukrainian Culture

Bukach Valeriy²

State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky", Odesa, Ukraine

The article emphasizes that the History of Ukrainian Culture is a component of the humanitarian cycle of disciplines; that a successful use of region-related history materials in the course of its teaching is ensured due to their cross-curricular nature; these materials increase learning motivation.

It is noted that the discipline "History of Ukrainian Culture" combines the study of culture history and current trends of socio-cultural development of society in the context of globalization and modernization. It is aimed at developing students' intention to get involved into the native culture, to respect a person as the main value, regardless of nationality, religion, place of residence. The development regularities of the Ukrainian culture in the context of socio-historical circumstances as well as the panorama of national and world cultural processes and their main stages, specific phenomena of the national Ukrainian culture are the object of the course studies. The experience has shown that appealing to the origins and current state of Ukrainian culture, especially taking into consideration the regional component, arouses keen interest of education seekers. The acquired knowledge remains in memory, performs educational function, arouses further interest in learning the history, culture and traditions of the native land. One can say without any exaggeration that knowledge of the culture history of your own people, your country, and your native land enhances personality, forms values, and cultivates dignity in man.

It is assumed that the use of region-related history materials at lectures and seminars makes it possible to talk more convincingly, illustratively, vividly about the major milestones in the history of both national and world culture, contributes to the patriotic upbringing of students.

At present, the issues related to scientific and methodological substantiation of the use of the region-oriented materials in teaching the History of Ukrainian culture in order to generate the culture of patriotism seem to be topical.

Keywords: Ukrainian culture, national culture, local (regional) history, local (regional) history component, teaching of the History of Ukrainian culture.

References

Bukach, V.M. (2019) *Istoriia ukraynckoy kultury: Metodychni rekomendacii dlia samostynoy roboty. Dlia zdobuvachiv vyschoy osvity*. [History of Ukrainian culture: Methodical recommendations for independent work. For higher education applicants]. Odesa: PNPV [in Ukrainian].

Dovga, L.V. (2019) *Metodychni rekomendacii schodo vykladannia navchalnoi dyscipliny «Istoriia ukraynckoy kultury»: posibnyk dla vykladachiv VNZ*. [Methodical recommendations for teaching the subject "History of Ukrainian Culture": a guide for university teachers]. Kyiv: NaUKMA [in Ukrainian].

Dudarev, V. (2009) *Nekotorye problemy prepodanania kursa kulturologii v vuzach Ukrainy*. [Some problems of teaching a course of cultural studies at Ukrainian universities]. *Filosofia osvity – Philosophy of life*. (Vols. 1-2), (pp. 325-333) [in Russian]

Pirozskov, G.P. & Pirozskova, I.G. (2016) *Regionalnaia kulturologia i kraevedenie v vuze: rezul'tativnoie sotrudnichestvo*. [Regional cultural studies and local history at the university: effective cooperation]. *Almanah sovremennoi nauki i obrazovaniia – Almanac of modern science and education*. Tambov, (Vols. 4), (pp. 95-97) [in Russian].

Zvereva, Z.A. (2005). *Aksiologicheskiye osnovy krayevedeniya v raznostoronnem razvitiu uchashchikhsya* [The axiological bases of regional studies in the versatile development of students]. *Candidate's thesis*. Volohda [in Russian].

Accepted: March 23, 2020

² Ph. D. in History, Private-Professor at the Department of the World History and Methodology of Science at the State institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky"